

Suratkeşligiň, miniatýuranyň kökleri we sebitlerde kämilleşmegi

Category: Kitapcy, Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty
написано kitapcy | 22 январа, 2025

Suratkeşligiň, miniatýuranyň kökleri we sebitlerde kämilleşmegi
SURATKEŞLIGIŇ, MINIATÝURANYŇ KÖKLERI WE SEBITLERDE KÄMILLEŞMEGI

Ýüzýyllyklaryň dowamynda, Merkezi Aziýadaky çöldür sähralyk topraklarda, ýerleri suwarmaklyga niýetlenen aryklardyr çaylaryň bar ýerlerinde, kerwen ýollarynyň ugrunda, söwdasatuw bilen baýan köpsanly şäherlerimiz döräpdir. Şol kerwenleriň geçen ýoluna «Beýik Ýüpek ýoly» diýilýärdi. Kerwenler bu ýol bilen ýüpek, altyn, kümüş, jam-aýna, demir we beýleki harytlary daşapdyrlar. Bu ýoluň ugrunda ýerleşen ildeşlerimiziň ýaşan ülkelerinde söwdadyr ykdysadyýetiň kämilleşmeginiň netijesinde nakgaşlyk (miniatýura) sungaty hem pajarlap ösüpdir. Gündogar Türküstan sebitlerinde ýerleşen Miran, Turfan, Hoço, Bezeglik, Gyzyly we beýleki şäherlerde suratkeşlik diýseň ösüpdir. Günbatar Türküstan sebitleriniň, şol sanda häzirki Türkmenistan topraklarynda ýerleşen ýerleriň şekillendiriş sungatynyň ýokary derejede pajarlap ösendigini nygtamak bolar. Türkmenistan ülkesinde suratkeşlik has gadymy döwürlerden öz gözbaşyny alyp gaýdýar. Muňa, Gadymy Marg (Marguş) ülkesinden tapylyan, miladydan ozalky 3-4 müň ýyllyklara degişli ýokary derejeli kämil mozaika eserlerini we beýleki gadymy şäherlerimizden tapylyan şekillendiriş sungatynyň ajaýyp nusgalaryny görkezmek bolar. Nusaýda ýerleşen binalaryň diwarlarynyň ýüzünde bar bolan diwar suratlary hem parfiýalylaryň şekillendiriş sungatyndan habar berýärler. Ildeşlerimiz şol gadymy döwürlerden gelýän suratkeşlik tejribelerini musulmançylygy kabul edeninden soňky döwürlerde hem dowam etdiripdirler. Munuň şeýle bolmagy,

ildeşlerimiziň hem-de beýleki musulman halklaryň arasynda kämilleşen yslam döwrüniň miniatýura sungatyna hem ägirt derejede öz täsirini ýetiripdir.

Türkmenler yslam dinini kabul edenlerinden soň, musulman halklar bilen aragatnaşyk etmäge başlaýşynyň ilkinji pursatyndan başlap, dürli sebäpleriň netijesinde, esasan hem, Seljuk türkmenleriniň döwründedir olardan ozalky we soňraky döwürlerde Orta Gündogara gelipdirler, nakgaşlyga uly goşandy goşupdyrlar we bu sungata ägirt täsir edişi amala aşyryp, bize gymmatly mirasy goýup gidipdirler. Irki döwür yslam miniatýura sungatyny emele getiren täsirlerden ýene biri, siriýaly isaýylaryň (hristiýanlaryň) hem-de wizantiýalylaryň suratkeşligi bolup durýar. Şonuň bilen birlikde hem, miniatýuranyň yslam dünýäsine türkmenler bilen birlikde gelendigini kabul etmek has dogry bolar. Sebäbi, bu yslamy sungatyň ýaşaýyş-özüş göreşiniň aşagynda, musulmançylygyň häkimlik edýän jemgyýetlerindäki ilulusa

ägirt täsiri bolan, soňky arap emeldarlary tarapyndan emredilip çekilen suratlaryň putdyr ybadat üçin ulanylmagynyň öňüni almaklyga niýetlenilen «surat gadaganlygy» ýatyrdy.

Geliň, halk arasynda «musulmançylyk döwründe surat çekmek gadagan bolupdyr» diýilmegi meselesiniň üstünde durup geçeliň. Surat çekmekligiň gadagan edilmegi bir topar dinler üçin häsiýetlidir. Munuň şeýle bolandygyny, jöhütçilikde hem, hristianlykda hem, musulmançylykda hem görüp bileris. Esasan, Isanyň suratyna ýa-da heýkeline çokunylýan isaýyçylykdan anyk bir mysaly getirenimizde bolsa, Wizantiýa döwletinde, belli bir döwürde, ýagny 726-843-nji ýyllar arasynda yglan edilen şekil çekmeklige gadaganlyk mysal bolup biler. Musulmançylygyň ilkinji döwürlerinde surat çekmekligiň gadaganlygynyň bolmandygyny, onuň has soňraky döwürlerde orta çykandygy anyk görkezýän bir topar ýazgylý maglumatlar hem bardyr:

1) Mekke şäheri hakynda ýazan ilkinji awtor Azraky (ölümi 858 ý.) pygamberiň Mekgä girip, Käbä geleninde suratlaryň süpürilip aýrylmagyna buýruk berendigini, şonda gujagynda Isany göterip duran Merýem enäniň suratynyň üstüne elini goýup

onuň pozulmaly däldigini aýdandygyny ýazýar. Käbedäki bu surat VII asyryň soňunda ýok edilýänçä şol ýerde durupdyr.

2) Ktesifon – Medäiniň araplaryň eline geçen zamany, Sad ibn Wakkas hem-de adamlary, şol ýerdäki bir jaýyň uly eýwanyny jemagat bolup juma namazy kylynýan metjit hökmünde ulanypdyrlar. Ol jaýyň diwarlary tutuş suratly freskalardan doly eken, şeýle-de bolsa, namaz okaýan hiç bir kişini ol suratlar rahatsyz etmändir. Ony 897-nji ýylda el-Buhtury görüpdir.

3) Ýakutyň ýazmagyna görä Zyýad ibn Abihiň ogly Ubeýdylla tarapyndan Basra şäherinde «el-Beyda» köşki-saraýyny gurdurylanynda diwarlaryny suratlar bilen bezedilipdir.

4) Dört Çarýarlaryň biri halypa Omar Medinedäki Juma metjidini hoşamaý ys-kokdan doldurmak üçin ýanynda ýüzünde ynsan şekilleri bolan bir «buhurdanlyk» (metaldan edilen we gözenek deşiklerden emele gelen, daş töwerege hoşamaý ys-kok ýaýratmak üçin içinde ot-çöp ýakylan küýze pisint sudurly gap) göterip geler eken. 785-nji ýylda Medine şäheriniň walysy ol suratlary pozdurypdyr. Gurhan kitabynda anyk aýdylan şekil çekmeklige gadaganlyk ýokdur. Ýöne käbir pikir ýüwürtmelere ýol açan çykgyt manyly jümleler welin bardyr. Zaman-zaman onuň üç süresindäki aýatlar hakynda käte çekeleşikler bolupdyr. Garşydaş tarap şol aýatlarda surat çekmeklige gadaganlygyň öňe sürülýändigini nygtapdyr Halk içinde eşidilýän gürrüňlerde «Içinde bir it ýa-da bir surat bar bolan öýe melekleriň (perişdeleriň) girmejekdigi» hakynda hem aýdylýar. Ýöne, bu hadys has irki döwürlerde «Içinde bir it bar bolan öýe melekler girmez» şekilinde aýdylypdyr we onuň göçme manysy bolupdyr. Ymam Gazzala görä, bu hadysdaky «öý» ynsanyň kalbydyr, «it» bolsa ýaramaz ahlakdyr. Beýik alym surat barada agzamaýar.

Gündogarda halypalyk eden Emewileriň döwründen (661-750 ýý.) we Abbasyalaryň döwründen (750-1258 ýý.) galan yslamy döwür ymaratlary hem suratly mozaika we freskalar bilen bezelendi, olarda ynsan sudurlary hem-de ösümlük şekilleri bardy.

K.BAÝRAMOW,
A.ALMÄMMEDOW.

miniatyuranyntaryhy Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty